
СТЕФАН СІНІКЕМ АЗАКІ И*Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

СУТЬ І МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ЯК ЗАСАДНИЧА ОСНОВА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 90–95

Розглядаються сутність, специфіка та особливості координуючої ролі державної політики в економіці, що забезпечує стратегію боротьби з бідністю. У центрі уваги — правові, політичні та організаційно-управлінські основи такої політики у сучасних державах.

Бідність — великий дестабілізуючий фактор життя людини, суспільного розвитку загалом, тому необхідно розглядати та аналізувати суть, сенс, характер та особливості державної політики у сфері економіки, а вже опісля — тих важелів, які використовує держава задля стабілізації, поступального розвитку економіки, а відтак, і подолання бідності, оскільки нині на Землі більше мільярда осіб взагалі голодують.

Український економіст, головний редактор “Економічної енциклопедії” С. Мочерний вказує на те, що “державне регулювання економіки — це сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються” [2, 322].

Вже у такому поясненні сутності державного регулювання розвитку економіки чітко проявляється достатньо велика суспільна самостійність економіки, що, за будь-яких умов і впливів, все ж розвивається і функціонує достатньо самостійно. Якщо це так, то постає друге принципове питання, до якої міри держава має втручатися у сферу економіки. Енциклопедичні словники, монографічні праці використовують термін “межі державного регулювання економіки”, розуміючи їх як “ступені мінімально необхідного і максимально можливого втручання держави у розвиток економічної системи” [2, 280].

Фактично виокремлюють “верхні” (максимальні) і “нижні” (мінімальні) межі державного втручання в розвиток економіки.

Якщо ж говорити про фактичне регулювання економічних процесів, то вони передусім спрямовані на створення механізмів тісної співпраці держави і підприємств в інтересах обох сторін.

Український дослідник економічних процесів Д. М. Стеченко [5] акцентує увагу на тому, що “розвиток сучасної макроекономічної теорії часто-густо пов’язують, з одного боку, з іменем Дж. М. Кейнса, а з другого — з періодом великої депресії, що вразила економіку низки європейських країн і США в повоєнні роки” [5, 14]. Він, зокрема, пише: “Осмилення уроків великої депресії зумовило появу кейнсіанства та макроекономічної теорії активного втручання держави в економіку через реалізацію фіскальної (казенної) та монетарної політики, що мала забезпечувати порівняно рівномірний розвиток з мінімальним відхиленням від лінії тренда. Тому таку політику називають ще антициклічною, оскільки вона скерована на подолання циклічності у функціонуванні економіки. До появи кейнсіанства макроекономічні проблеми зазвичай трактувались у термінах “класичної школи”.

Аналізуючи розвиток та застосування макроекономічних теорій, варто підкреслити не так їх суперечність, як альтернативні можливості застосування окремих теорій у певних макроекономічних умовах.

Велике значення має те, що державне регулювання економіки, яке органічно інтегроване у ринковий механізм самобалансування через попит і пропозицію, відіграє інколи принципову роль у подоланні негативних процесів і тенденцій становлення ринкових відносин.

Нині в економічних теоріях, економічних дискусіях загалом все частіше використовують термін “ринково-економічне регулювання господарської діяльності”, розуміючи його як політику, що визначає правові обмеження для підприємств усіх форм власності. Заходи впливу на ринкові події можуть передбачати регулювання процесів виходу на ринок, ціноутворення, змін обсягів виробництва.

Разом (або окрім) з ринково-господарським регулюванням виділяють окремо фінансове регулювання. Таке регулювання — це безпосереднє, пряме втручання держави у сучасні ринкові події через надання субвенцій, субсидій, дотацій. У сучасній науковій літературі фінансове регулювання досить помітно і детально розроблене.

Головні важелі, завдяки яким держава керує розвитком економіки, це:

а) розробка стратегії економічного розвитку, яка закріплюється конституційно (яку модель держави будуємо), у відповідних нормативних актах — законах, рішеннях уряду тощо;

б) проведення антициклічної, регіональної інвестиційної, амортизаційної, структурної, грошово-кредитної, фінансово-бюджетної, антиінфляційної, валютної, митної, цінової, соціальної, екологічної та інших форм політики;

в) розроблення та реалізація бюджетної, податкової політики, формування державних замовлень на різного роду продукцію, товари, послуги тощо, організація їх державної закупівлі.

Вкажемо на основні, конкретні форми державного регулювання економіки:

- планування загальнодержавного економічного розвитку. Як правило, воно є довгосереднім та короткотерміновим залежно від конкретних завдань, які належить вирішувати;

- прогнозування економіко-соціального розвитку. Воно головним чином пов'язане з підготовкою комплексних програм для різних галузей виробництва, сфер діяльності тощо;
- прогнозування економічного розвитку. Це — складний, багато в чому інноваційний процес. Йдеться, до того ж, про наднаціональний і національний рівні. Перший пов'язаний зі світовим економічним розвитком, світовою інтеграцією (зрозуміло, що на догоду національним інтересам).

Важливо брати до уваги також конкретні методи державного регулювання економіки. До них відносимо:

- економічне регулювання — максимальне використання державою економічних механізмів господарювання — найперше, стимулювання розвитку економіки, підтримка підприємницької діяльності, кредитування, державні замовлення тощо;
- правове регулювання економіки, йдеться про закони, норми, регламенти, якими має займатися держава (насамперед державні міністерства, відомства, комітети);
- адміністративне регулювання, тут завжди є загроза надмірного “командування” економікою.

Вважається, що економічне регулювання розвитком економіки найдієвіше і найважливіше. Його, до того ж, поділяють на два основних види: пряме (державна закупівля товарів, отримання певних послуг) і непряме (антициклічна, інвестиційна та інші політики).

Так чи інакше, а державне планування економіки — це методи планомірного впливу на її розвиток і функціонування. Наголосимо, що найдосконаліша форма цих програм — прийняття національних загальноекономічних програм терміном на 5 років, які щороку коригуються. Такі програми приймаються в Японії, Франції, Нідерландах, Німеччині, Австрії, скандинавських країнах, Південній Кореї та ін., їх розробляють спеціальні державні органи або міністерство економіки та фінансів за участю центрального банку, союзів підприємців. Міністерство економіки розробляє саму програму (формулює цілі, зазначає терміни виконання, відповідальних тощо). Міністерство фінансів розробляє проект фінансування програми. Здійснення капіталістичної планомірності не передбачає комплексності та директивності (так зване індикативне планування). Тобто суспільна практика давно відрегулювала ці процеси [1].

Окремо варто виділяти основні методи державного регулювання економіки як способи впливу держави (законодавчих і виконавчих державних органів) на підприємництво, елементи інфраструктури ринку, некомерційні відносини з метою їх корекції відповідно до національної економічної політики.

До основних методів прямого державного впливу (регулювання) на економіку відносять:

- визначення стратегічних цілей розвитку економіки та їх відображення в індикативних та інших планах, цільових програмах;
- державні замовлення і контракти на поставки певних видів продукції, виконання робіт, надання послуг;

- державна підтримка програм, замовлень і контрактів;
- нормативні вимоги до якості та сертифікації технології та продукції;
- правові й адміністративні обмеження та заборони щодо виробництва певних видів продукції;
- ліцензування операцій з експорту та імпорту товарів, тобто зовнішньоторговельних операцій.

Окремо відзначимо методи саме непрямого (опосередкованого) державного регулювання економічного розвитку. Більшість фахівців (та і реальна практика це доводить) виокремлюють чотири головних методи:

- оподаткування, рівень оподаткування та система податкових пільг;
- регулювання цін, їх рівні та співвідношення;
- плата за ресурси, відсоткові ставки за кредит і кредитні пільги;
- митне регулювання експорту й імпорту, валютні курси та умови обміну валют.

Загалом згруповані методи державного регулювання економіки зводяться до таких:

- правові та адміністративні методи регулювання економіки;
- економічні методи (кредитно-грошові тощо).

З приводу вказаних методів варто зробити кілька пояснень, які вкрай необхідні для глибшого розуміння сутності названих методів керівництва економікою.

Правові методи — це прийняття відповідних законів, інших нормативних актів, які можуть бути довготривалого і короткотривалого характеру. У кожній окремо взятій країні пакет таких правових актів — різний. Так, в Україні (сучасній) головними нормативними правовими актами по відношенню до економіки, економічних процесів є: Закони України “Про власність”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції”, “Про оподаткування доходів підприємств та організацій”, “Про банкрутство”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про захист іноземних інвестицій в Україні”, “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності”, “Про форми власності на землю”, “Про освіту”, “Основи законодавства України про культуру”, “Про зайнятість населення”, “Про оплату праці”, “Про державне мито”, “Про єдиний митний тариф”. Такої нормативно-правової бази щодо керування економікою в Україні загалом майже достатньо, оскільки вони, до того ж, “підсилюються” різними організаційними методами. Такі методи, у свою чергу, поділяють на: заборонні, дозвільні, примусові. Економічні методи регулювання господарської діяльності найперше мають впливати на трудову поведінку суб’єкта господарювання.

Вказуючи на основні регулятори трудової поведінки людини, український філософ М. П. Лукашевич [3; 4] детально проробляє проблему соціального статусу працівника (головного суб’єкта господарської діяльності), наголошуючи на тому, що “уявлення про соціальні статуси працівників у реальній трудовій ситуації можна дістати, спостерігаючи за їхнім проявом у вербальних, візуальних та інших характеристиках особистості”.

Відомий український економіст С. Мочерний з-поміж існуючих новітніх методів державного регулювання економіки, економічного господарювання виділяє також методи державно-корпоративного регулювання, відносячи до них: “1) реформи в оподаткуванні корпорацій, державних підприємств і підприємств немонополізованого сектора економіки, або податкове регулювання; 2) державне стимулювання науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, або науково-технічна політика; 3) амортизаційна політика; 4) кредитно-грошова політика; 5) структурна політика; 6) цінове регулювання. Об’єкти такого регулювання – економічний цикл, процес нагромадження капіталу, ринок робочої сили, структура народного господарства, НДДКР, грошовий обіг, ціни, умови конкуренції, платіжний баланс, зовнішньоекономічна діяльність, навколишнє середовище. Використання податків як засобу регулювання економіки здійснюється через зниження податкових ставок або їх тимчасового скасування на частину прибутків, які спрямовуються на інвестиції, на проведення НДДКР, створення робочих місць, прискорений розвиток окремих галузей, регіонів, видів корисних копалин тощо, на охорону довкілля” та ін. [2, 324].

Завершити розгляд питання державного керівництва розвитком економіки все ж слід, акцентуючи увагу на роль та значення правової (нормативно-правової) бази такого керівництва, завдяки якій встановлюються своєрідні загальні правила економічного господарювання. Так, у сучасній Україні правове регулювання розвитку економіки здійснюється через прийняття законів і законодавчих актів Верховної Ради України, нормативних актів Уряду (декретів, постанов), видання указів Президента, нормативних актів Національного банку України, а також вироблення механізму їх реалізації та контролю. Закони, законодавчі та нормативні акти визначають об’єкт і зміст регулювання, відповідальність юридичних і фізичних осіб у разі їх невиконання. Так, станом на кінець 2016 р. основними елементами такої правової бази є Закони України “Про власність”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції”, “Про оподаткування прибутку підприємств і організацій”, “Про податок на додану вартість”, “Про банкрутство”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про захист іноземних інвестицій в Україні”, “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності”, “Про форми власності на землю”, “Про освіту”, “Основи законодавства України про культуру”, “Про зайнятість населення”, “Про оплату праці”, “Про державне мито”, “Про єдиний митний тариф”, “Про мінімальний споживчий бюджет”, “Про демонополізацію економіки” та ін. Є підстави вести мову про достатню наявність правових основ державного регулювання економіки, організації економіко-господарської діяльності.

Економіст О. Шевченко цілком слушно зауважує, що подолання бідності вимагає усунення таких негативних соціальних явищ, як бездомність громадян, безпритульність і бездоглядність дітей, запобігання сімейному неблагополуччю. Необхідно посилити соціальний захист малозабезпечених категорій населення шляхом розроблення і впровадження поширених у міжнародній практиці інформаційних технологій та ефективних методів адресної

соціальної допомоги і сприяння бідним сім'ям. Соціальна політика має спрямовуватись на поступове збільшення розмірів соціальної допомоги та пенсій, розширення можливостей навчатись бідним особам, отримання нових професій, надання дешевого житла, розширення масового доступу до споживчих кредитів [5, 26]. Такими є основоположні аспекти державного керівництва економікою, що дають змогу достатньо ефективно боротися з бідністю.

Джерела

1. *Бабашкина А. М.* Государственное регулирование национальной экономики: учеб. пособие. Москва, 2003. 480 с.
2. Економічна енциклопедія / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. У 3-х т. Т. 1. Київ: Академія, 2000. 864 с.
3. *Лукашевич Н. П.* Социология труда [учеб. пособие]. 2-е изд., дополн. и испр. Киев: МАУП, 2007. 368 с.
4. *Лукашевич М. П.* Соціологія економіки [підручник]. Київ: Каравела, 2005. 288 с.
5. *Стеченко Д. М.* Державне регулювання економіки [навч. посіб.]. 3-тє вид. стерео-тип. Київ: МАУП, 2007. 176 с.

Обґрунтовується теза про те, що саме державне керівництво економікою, за усіх її ринкових засад, є основним важелем у боротьбі з бідністю, за забезпечення економічної стабільності суспільств.

Underlined and grounded thesis that exactly the state managing an economy, at all its market grounds, is a basic lever in a fight against poverty, for providing of economic stability of societies.

Подчеркивается и обосновывается тезис о том, что именно государственное руководство экономикой, при всех ее рыночных основаниях, является основным рычагом в борьбе с бедностью, за обеспечение экономической стабильности обществ.

Надійшла 12 грудня 2016 р.